

Context històric: sobre el seu temps

Bill Bryson

FONT: *Història del Món Larousse*

La ciutat de Londres a l'època de Shakespeare

Bill Bryson, *Shakespeare*

L'Anglaterra elisabetiana, una època de grans canvis demogràfics

Història del Món Larousse

A Anglaterra, la segona meitat del segle XVI es va veure marcada per un gran dinamisme demogràfic i econòmic. La indústria del drap prosseguia la seva expansió, l'explotació de l'hulla i del ferro progressava de manera espectacular i el comerç era pròsper. El 1560 es creà la Companyia de les Índies Orientals, i Sir Walter Raleigh va fundar Virgínia, marcant així l'inici del domini anglès a l'Amèrica del Nord.

La societat també es va transformar. L'aristocràcia terratinent s'hi va haver d'adaptar, ja que el comerç marítim, que permetia importar cereals, es va començar a mostrar com un fort competidor. El moviment de les *enclosures* (closes dels camps) va continuar inexorablement endavant i va tendir a substituir l'explotació col·lectiva i tradicional del sòl per mitjà d'un sistema de grans propietats individuals. La *gentry* (petita noblesa), oberta a totes les activitats, va gestionar amb prudència i encert els seus dominis sense menystenir el comerç o la indústria. Els burgesos dels ports, sobretot de Londres, s'enriquiren i participaren en la política local.

En canvi, el destí de les classes populars no va tenir la mateixa sort. El 1563 l'estatut de la gent d'oficis i els menestrals va constituir un autèntic codi de treball. A pagès, els *yeomen* (agricultors i propietaris rurals petits i mitjans) formaven una pagesia més aviat benestant, però les *enclosures* feien fugir els més pobres, que es veien obligats a afuir cap a ciutat. Les lleis de 1572 i 1601 sobre els indigents van intentar posar remei

a aquesta nova situació: els invàlids foren acollits en hospicis, finançats per col·lectes obligatòries, i els pobres en bon estat de salut van ser reclutats per fer treballs forçats. [...]

Elisabet va deixar una forta empremta sobre Anglaterra en tots els camps. La reina, delerosa de governar, maquiavèl·lica, autoritària i no pas mancada d'una esporàdica crueltat, va saber organitzar el seu propi culte i transmetre'l a la posteritat. Decidida a governar tota sola, Elisabet, a qui no van marcar pretendents, no es va decidir mai a triar marit amb el risc de posar en perill la successió a la corona. Aquest fet va permetre el desenvolupament d'un mite propagandístic, el de la «reina verge»; malgrat això, no es va estar pas de tenir unes certes relacions secretes...

La reina es va basar en el seu consell privat i entre els seus col·laboradors William Cecil fou el més escoltat. Els seus favorits, Leicester i Essex, també exerciren sobre seu certa influència; així i tot, Essex va ser executat el 1601.

Gràcies a una gestió financera estricta, la reina va poder fer limitar les convocatòries del parlament assegurant així la seva independència. El domini reial, les confiscacions, les duanes amb un producte que creixia amb l'expansió del comerç marítim, tot plegat donà a la corona uns alts ingressos. [...]

La ciutat de Londres a l'època de Shakespeare

Bill Bryson, *Shakespeare*

Pocs indrets històrics poden haver estat més perillosos i alhora desitjables que el Londres del segle XVI. Si la vida ja era prou aventurada a d'altres llocs, a Londres, on el flux constant de mariners i viatgers renovava de manera incessant l'inventari local de malalties infeccioses, ho era molt més.

La pesta, sempre sotjant en un racó o altre de la ciutat, recruava aproximadament cada deu anys, i només aquells que s'ho podien permetre es desplaçaven cap a l'interior a cada nou brot. Això explica, en part, la quantitat de palaus reials que s'aixecaven als afores de la ciutat; a Richmond, Greenwich, Hampton Court, etc. Cada cop que la xifra de morts passava de quaranta (cosa ben freqüent), quedaven totalment prohibides les actuacions i reunions públiques de tota mena —de fet, totes a excepció de l'assistència a l'església— a menys de set milles enllà dels límits de la ciutat.

Durant dos segles i mig, pràcticament no hi va haver cap any en que la taxa de natalitat londinenca superés la de mortalitat. Únicament el constant flux de provincians ambiciosos i de refugiats protestants que fugien del continent mantenien en augment el cens de població; i va augmentar d'allò més, perquè si el 1500 es calcula que hi havia a Londres unes 50.000 ànimes, a finals del mateix segle la xifra s'havia multiplicat per quatre. Durant els anys daurats del període elisabetià, Londres era una de les grans ciutats d'Europa, només superada en extensió per París i Nàpols. [...] No obstant això, sobreviure-hi continuava sent tot un repte. No hi havia cap barri a la capital en el qual l'expectativa de vida arribés més enllà dels trenta-cinc anys, i als barris més baixos d'aquesta amb prou feines arribava als vint-i-cinc. La Londres en què va aterrar William Shakespeare era un indret eminentment juvenil.

El gruix de la població s'apinyava intramurs en les 180 hectàrees que envoltaven la Torre de Londres i la catedral de Saint Paul. Actualment només queden de la muralla fragments dispersos i alguns noms assenyalats, particularment aquells que

corresponien a les vies d'accés: Bishopsgate, Cripplegate, Newgate, Aldgate i alguns més, però a la zona que delimitaven se la segueix anomenant *the City* (la Ciutat) i el seu territori continua separat, a efectes administratius, de la molt més extensa ciutat de Londres que l'envolta.

En temps de Shakespeare, la City estava dividida en unes cent parròquies, moltes d'elles diminutes, tal com donen testimoni les agulles i cúpules que encara avui s'aglomeren al districte. El nombre de parròquies ha anat variant al llarg dels anys, i algunes s'han fusionat amb d'altres, creant entitats tan mel·líflues com «Saint Andrew Undershaft amb Tots els Sants al Mur» o «Saint Stephen Walbrook i Saint Benet Sheerhogg amb Saint Lucrece Pountney». Resulta il·lustratiu de la importància que la religió tenia aleshores el fet que dins un espai tan reduït convisquessin gran quantitat de parròquies a banda d'una catedral tan colossal (Saint Paul) i, encara més, la propera abadia de Westminster i, a l'altre cantó del riu, el majestuós turó de pedra de Saint Marie Overie (actual catedral de Southwark). Des d'una perspectiva moderna, aquella Londres, amb Southwark i Westminster inclosos, era sens dubte petita. Amb prou feines feia tres quilòmetres de nord a sud i quatre i mig d'est a oest, i creuar-la a peu no demanava més d'una hora. Però per a un provincià com el jove William Shakespeare, colpit per la remor, el vaivé i el tràfec i el sotragueig infatigables, i enfront de la idea que podia creuar-se amb riuades de rostres que mai més no tornaria a veure, devia de semblar-li inabastable. Al cap i a la fi, aquella era una ciutat en la qual en un sol teatre s'hi aplegava més gent que en tot el seu poble natal.

En aquella època, la major part de la muralla es mantenia intacta, si bé tot sovint quedaven solapades pels edificis que s'hi recolzaven. Extramurs, els camps començaven a poblar-se a ritme vertiginós. [...] Una bona part dels districtes que avui considerem inseparables de la ciutat — Chelsea, Hampstead, Hammersmith, etc.— eren en aquella època poblats perifèrics i, de fet, prou llunyans. [...]

Avui en dia no resulta fàcil imaginar la densitat i manca d'intimitat dels ciutadans d'aleshores. Fora de les poques vies principals, els carrers eren molt més estrets del que són actualment i les cases que quedaven davant per davant entre elles, amb les

seves plantes superiors projectades enfora, amb prou feines no es tocaven entre elles. Així, la proximitat entre veïns era molt més que simbòlica i tots els efluvis i ferums que produïen tendien a embassar-se i acumular-se. [...] Rics i pobres vivien molt més junts i barrejats que ara. El dramaturg Robert Greene morí en la misèria de la seva cambra llogada a Dowgate, molt a prop del Pont de Londres, a tocar de la porta de la casa de Sir Francis Drake, un dels homes més rics del país. [...]

L'accident geogràfic més rellevant de la ciutat era el Tàmesi. Sense talussos artificials per contenir-lo, el riu envaïa tot allò que trobava. Hi havia trams en els quals assolía una amplada de

300 metres (molt superior a l'actual) i era la principal artèria per al transport de persones i mercaderies, tot i que l'únic pas transversal que el creuava, el Pont de Londres, posava fre al flux de tràfic. Atès que l'aigua accelera el seu curs quan el seu llit s'estreny, «salvar els ràpids» del pont es va convertir en un passatemps tan perillós com excitant. Una dita popular de l'època deia que per damunt el travessaven els llestos mentre que per sota hi passaven els babaus. [...]

Quan Shakespeare el va veure per primer cop, el Pont de Londres ja era una construcció antiga. Erigit gairebé quatre segles abans, el 1209, fou durant dos segles l'únic pas que creuava el riu. S'alçava una mica més a l'est que el pont actual i era una mena de ciutat en si mateix en la qual més d'un centenar de comerços i botigues de totes les formes i mides es feien un lloc sobre els seus pilars. Com que el pont era el lloc de més enrenou de la ciutat però també el més net (o, en tot cas, el més ventilat), es convertí en l'aparador dels comerciants més pròspers. [...]

Seguint una llarga tradició, a l'extrem del pont que menava a Southwark s'hi solien exhibir, clavats en piques, els caps dels criminals perillosos i, sobretot, dels traïdors, a mode de macabres i insòlites menjadores per a ocells. Eren tants els caps tallats que es va crear un càrrec de Guarda del Caps. No es descarta que, a la seva arribada a Londres, Shakespeare fos rebut pels caps de dos familiars llunyans, John Somerville i Edward Arden, executats el 1583 per conjurar-se per assassinar la reina.

L'altra mola que dominava la ciutat era la catedral de Saint Paul, encara més gran que la que veiem actualment. [...] S'alçava davant una immensa plaça de tres hectàrees que, inesperadament, funcionava com a cementiri i mercat alhora. Quasi cada dia l'esplanada s'omplia amb centenars de prestatges de papereries i impremtes, la visió de les quals devia fascinar un jove lletraferit. Ja feia un segle que existien els llibres impresos —tot i que com a articles de luxe— però va ser en aquella època quan van començar a fer-se accessibles a qualsevol que pogués permetre's deixar-s'hi uns calerons extra. A la fi, els coneixements i la sofisticació eren a l'abast de la butxaca del ciutadà mig. Els més de set mil nous títols publicats a Londres, durant el període d'Elisabet, constituïen un bon botí de materials inexplorats i disposats a ser absorbits, transformats o reutilitzats per una generació de dramaturgs a la recerca de noves formes d'entretenir el públic. [...]

Molts utilitzaven els edificis com a drecceres, sobretot quan plovia. La pressa per aixoplugar-se no era motivada només per la comoditat sinó també per la moda. El midó, un nou article arribat de França que va tenir un gran èxit, es diluïa sota la pluja. [...] A més, com que els tints no tenien cap mena d'estabilitat, els al·licients per no mullar-se eren encara més grans. [...] Fou en part per tot plegat que Sir Thomas Gresham va construir el Royal Exchange, l'edifici comercial més fabulós de l'època. [...] Inspirat en la Borsa d'Amberes, l'Exchange allotjava 150 petits comerços; i tot i que va ser un dels primers centres comercials del món, la seva principal virtut consistia en el fet que per primer cop posava a recer de la pluja l'activitat comercial d'uns quatre mil mercaders de la City. Pot sorprendre que es trigués tant a buscar resguard del clima anglès, però és així.

D'altres aspectes que ofereixen notables diferències entre aquella època i la nostra són els relatius a la dieta i el menjar. L'àpat principal es feia habitualment al migdia i, per a aquells que s'ho podien permetre, incloïa carns que avui dia ja no es consumeixen, com la de cigne o la de cigonya. Els qui menjaven com calia, ho feien tan bé com aquells que mengen bé actualment. [...] La dieta de la gent humil era, per descomptat, molt més senzilla i monòtona, i consistia principalment en pa negre i formatge i, en comptades ocasions, en una mica de tall. Consumien verdures aquells

que no podien permetre's cap luxe. La patata, una exòtica novetat, era tractada amb recel atès que les seves fulles recordaven força les de la letal belladona, i no s'incorporà a la dieta popular fins al segle XVIII. No es coneixien ni el te ni el cafè. A la gent de totes les condicions li agradava endolcir el menjar. A molts plats s'hi afegia una capa d'almívar i fins i tot s'afegia sucre al vi, així com al peix, als ous o a tota mena de carns. La popularitat del sucre era tal que a la gent se li ennegrien les dents, fins al punt que hi havia qui buscava donar aquesta tonalitat a la seva boca artificialment per demostrar que ells també hi tenien accés. Les dones riques, incloent-hi la reina, augmentaven la seva bellesa blanquejant-se la pell amb ungüents de bòrax, sofre i plom, que eren substàncies entre poc i molt tòxiques, perquè la pell clara era sinònim de gran bellesa.

Es bevia cervesa en abundància, sovint des de l'esmorzar, i ni tan sols els més puritans se n'estaven. Uns quatre litres i mig eren la ració diària d'un monjo, i cal suposar que la resta de mortals no devien beure menys que això. Els estrangers ja aleshores trobaven especial el gust de la cervesa anglesa, que, com va dir algun visitant continental amb cert despit, era «tèrbol com pixum de cavall». Els més benestants bevien vi, gairebé sempre a porró.

El tabac, que va arribar a Londres un any després del naixement de Shakespeare, va començar sent un luxe però ben aviat es féu tan popular que a finals del segle ja hi havia a la City uns set mil punts de venda. No tenia només un ús recreatiu sinó també medicinal, que s'administrava per a multitud de mals, des de malalties venèries fins a la migranya, i fins i tot el mal alè; a més, el seu prestigi com a profilàctic contra la pesta era tan gran que es donava de fumar els nens. Va haver-hi una època en la qual s'escarmentava els alumnes d'Eton que no consumien el seu tabac.

El crim gaudia de tal apogeu que els seus perpetradors s'havien especialitzat considerablement. Hi havia el *coney catcher* (ensibornador, literalment, «caçador de conills domèstics»), el *foist* (carterista), el *hooker* (que accedia a les finestres mitjançant un ganxo), l'*abtam* o *abram-man* (babau; que fingia ser un boig per distraure la víctima), els *whipjacks* (falsos mariners), els *cross biters* (xantatgistes)... i

tants d'altres. Les bregues eren sorprenentment habituals. Fins i tot els poetes anaven armats. Un actor anomenat Gabriel Spencer va matar un tal James Freake en un duel i, dos anys més tard, Ben Jonson el va matar a ell. Christopher Marlowe va participar almenys en dues baralles mortals: en una va ajudar un col·lega a acabar amb la vida d'un jove; l'altra va ser a Deptford, on va morir durant una trifulga entre borratxos.

Política i religió a l'Anglaterra elisabetiana

Història del Món Larousse

Després de la mort d'Enric VIII, l'any 1547, Anglaterra va viure un període de gran inestabilitat religiosa i política. Eduard VI va endegar el regne en la via de la Reforma; la seva mort, però, l'any 1553, va tornar a posar en qüestió l'orientació de l'Església d'Anglaterra. La seva successora, Maria Tudor, filla de la primera muller d'Enric VIII, va intentar posar fi a aquell cristianisme reformat que, entre altres coses, havia permès que el seu pare repudiés la seva mare. El seu impopular matrimoni amb Felip II d'Espanya va marcar l'inici de les persecucions contra els protestants, que li valgueren el nom de Maria la Sanguinària.

Quan Maria Tudor va morir sense descendència el 1558, Elisabet li va succeir. Filla d'Anna Bolena, segona muller d'Enric VIII, i per això bastarda a ulls dels catòlics, que només reconeixien el primer matrimoni del rei, Elisabet es va inclinar de forma natural pel protestantisme, tot i que amb un gran desig de moderació.

El 1559 va fer que el Parlament votés l'Acta de supremacia, que exigia a tots els bisbes un jurament de fidelitat a la reina, «governador suprem» de l'Església. Aquest jurament implicava el trencament amb Roma. Tanmateix els bisbes, que havien obtingut els seus càrrecs durant el regnat de Maria Tudor, eren catòlics. Aquests, pel fet de negar-se a prestar jurament, foren tancats en residències vigilades i substituïts. L'any 1563 es van proclamar els «Trenta-nou articles de la religió», que constituïen l'autèntica carta de l'anglicanisme. Aquests articles mantenien la jerarquia episcopal i una part del cerimonial catòlic, però rebutjaven l'ús del llatí i l'obligació del celibat sacerdotal, i des del punt de vista del dogma cal remarcar també que tenien una marcada tendència cap al calvinisme.

En matèria de fe, Elisabet no pretenia sondejar les consciències, però sí que exigia obediència. Ara bé, el compromís anglicà va ser criticat tant pels catòlics com pels calvinistes estrictes, que, pel fet d'acostar-se al reformador John Knox i al moviment

presbiterià escocès del qual aquest era fundador, volien purificar l'Església anglicana del «papisme». La repressió es va iniciar contra aquests protestants extremistes, però la persecució reial va actuar igualment contra els catòlics. El 1570 Elisabet va ser oficialment excomunicada pel papa, que només acceptava com a única sobirana legítima Maria Stuart, reina d'Escòcia. Qualsevol catòlic era, doncs, un traïdor en potència i a partir de 1548 la vida dels sacerdots anglesos fidels a Roma corria perill. Fins al 1603 van ser executats 200 catòlics, sacerdots o laics. [...]

Per mitjà d'aquesta política, Elisabet va fer definitiu el trencament amb l'obediència a Roma, fet que no facilità pas les seves relacions amb la Irlanda catòlica. Quan Enric VIII ja s'havia fet proclamar rei d'Irlanda, el 1541, l'illa es trobava lluny de ser conquerida. Durant el regnat d'Elisabet les coses encara es van agreujar. Irlanda, aliada tradicional d'Espanya, va resistir al domini anglès, però les seves temptatives d'alçament popular van ser esclafades. La dura repressió dels revoltats entre 1594 i 1603 va marcar l'inici d'una colonització sistemàtica i cruel en un context d'irreductible hostilitat.

Respecte a les relacions amb Escòcia, es van veure marcades per la dimensió personal i passional que els conferia el duel entre les reines, Elisabet I i Maria Stuart. Reina d'Escòcia des del seu naixement el 1542, Maria havia estat educada a França i fins al 1560 no va tornar al seu país; era catòlica, però governava un país de presbiterians. La reina, tot multiplicant un seguit d'imprudències, el 1567, davant l'alçament dels seus súbdits, va haver d'abdicar a favor del seu fill Jaume i refugiar-se a Anglaterra. Elisabet, la seva rival va començar tractant-la amb consideració, però el 1587 va fer que Maria fos jutjada, condemnada pel parlament i decapitada. Elisabet, amb una certa hipocresia, va donar el pretext que s'havia vist obligada a prendre una resolució tan dràstica pel fet que no havia rebut l'obediència deguda. Aquest subterfugi li va permetre de preservar les seves relacions amb el fill mateix de Maria, Jaume VI d'Escòcia, futur Jaume I d'Anglaterra. [...]

Però les decisions polítiques i religioses d'Elisabet van tenir altres conseqüències, atès que, després del 1570, les relacions d'Anglaterra amb Espanya no van fer més que

deteriorar-se. La sort dels catòlics anglesos i de Maria Stuart no podia deixar indiferent el «molt catòlic» rei espanyol, que, a més, amb prou feines tolerava les incursions angleses en el seu imperi. Durant la volta al món, que féu entre 1577 i 1580, el navegant anglès Francis Drake havia interceptat una expedició espanyola i s'havia apoderat de tot l'or que transportava. Com que Elisabet va desafiar les queixes plantejades per l'ambaixador espanyol nomenant cavaller Sir Francis Drake, Felip II decidí d'eliminar aquells adversaris. Per fer-ho va reunir una flota molt considerable que ell mateix va batejar amb el nom d'«Armada Invencible». El 20 de maig de 1588, 10.300 mariners i 19.000 soldats que omplien 130 navilis van salpar del port de Lisboa. Amb tot, l'Armada Invencible no fou vençuda només per les tempestats, sinó també pels mariners anglesos. De tota la flota, només en van tornar a Espanya 63 vaixells. I tot i que aquesta humiliació no va fer minvar l'hegemonia espanyola a l'Atlàntic, va servir perquè Anglaterra demostrés el seu poder i pogués llançar-se a la conquesta del món. [...]